

Ġrajjet il-Knisja ta' San Ĝiljan (IX)

Il-Parrokat ta' Dun Gużepp Xerri

Niki Papagiorcopulo

B.A. (Hons.) Theology (Melit.).

Dun Gużepp Xerri D.D. – L-Ewwel Kappillan ta' San Ĝiljan.

Nissoktaw bil-vjaġġ tagħna fil-ġrajja tal-Knisja ta' San Ĝiljan f'din l-ghaxar pubblikazzjoni ta' *Lapsi*, li l-ghan princiċali tagħha kien li tippubblika riċerka relatata ma' din il-knisja tagħna, kif ukoll dik fuq il-lokalità ta' San Ĝiljan. Fl-edizzjoni li ghaddiet, tajna ħarsa lejn ġrajja kbira fl-istorja tal-Knisja ta' San Ĝiljan, ġrajja li thabtu kemm felħu għaliha missirijietna – it-twaqqif tal-Parroċċa ta' San Ĝiljan permezz tad-digriet, *Quum Incolae*, mogħti mill-Arċisqof ta' Rhodi u l-Isqof ta' Malta, Mons. Pietru Pace fl-1 ta' Settembru 1891. Kien xieraq li naslu f'dak il-punt tal-istorja tal-knisja fl-okkażjoni tal-125 sena anniversarju minn din il-ġrajja. Għalhekk terraqna flimkien s'issa 'l fuq minn tliet sekli ta' storja u wasalna issa f'punt fl-istorja fejn għandna sorsi aktar vasti li jistgħu jagħtuna hjiel aħjar ta' dak li seħħi fil-ġrajja tal-Knisja ta' San Ĝiljan fl-aħħar tas-Seklu XIX u l-bidu tas-Seklu XX.

Il-Hatra tal-Ewwel Kappillan ta' San Ĝiljan
Kif rajna s-sena li ghaddiet, fl-imsemmi digriet tat-twaqqif tal-parroċċa, l-Isqof Pace ħatar lil Dun Gużepp Xerri bħala vigarju kurat, sakemm kellu jinhatar l-ewwel kappillan tal-parroċċa l-ġdida. Għalhekk fir-registri tal-magħmudija tal-parroċċa nsibu li Dun Gużepp beda jiffirma bħala, *vicarius curatus*. L-ewwel magħmudija li saret fil-parroċċa l-ġdida għiet irregistrata fit-13 ta' Settembru 1891.¹ It-tarbija mgħammda, iben Tancredi u Carmela née Parnis,

Lapsi 2017

L-Annwal tal-Knisja l-Antika ta' San Ĝiljan Ospitalier

ngħatnat l-isem ta' Alphredo. L-ewwel żwieġ li sar kien dak bejn Salvatore Gera u Maria Carmela Bonello, u ġie cċelebrat fil-21 ta' Settembru 1891.² Hawn ukoll Xerri jidher jiffirma bħala Vigarju Kurat.

Dun Ĝużepp kien ilu 42 sena jaqdi l-ħtiġijiet pastorali tar-residenti u villeġġjanti ta' San Ġiljan għaliex kien beda l-ministeru saċċerdotali tiegħu f'San Ġiljan fil-5 ta' Awwissu 1849.³ Għalhekk ħadd aktar minnu ma kien jistħoqqlu li jinhatar l-ewwel Kappillan ta' San Ġiljan, għaliex hu kien jaf il-problemi kollha tat-territorju u lin-nies ta' San Ġiljan. Kif rajna digħi, huwa kien saċċerdot ta' merti kbar, li ħad dem fi żminijiet diffiċli u li rabat ismu ma' din il-komunità Ġiljaniża. Għaldaqstant nifmu li l-Isqof Pace xtaq jappunta lil Xerri bħala Kappillan. Iżda sa dak iż-żmien il-kappillani kienu jintgħażlu b'konkors. Xerri kien jaf dan għaliex snin qabel kien qagħad għall-konkors għall-Prepożitura tal-Knisja Parrokkjali u Kolleġġjata ta' Sant'Elena. Madankollu, kien avvanzat fiż-żmien għaliex kellu 68 sena.

Konvint li kellu jkun Xerri li jkun l-ewwel ragħaj ta' din il-parroċċa l-ġdid, l-Arcisqof Pace għamel supplika lill-Papa Ljun XIII sabiex ikun jista' jaħtar lil Xerri mingħajr konkors. Fis-supplika⁴ tiegħu l-Isqof ta' Malta espona lill-Papa li l-Parroċċa ta' San Ġiljan, kanonikament isseperata mill-Parroċċa ta' Birkirkara, kellha bżonn ta' ragħaj spiritwali u li minħabba li l-ekonomu (amministratur) taż-żmien kellu kwalitajiet sbieħ u mfaħħra minn kulħadd u li għal żmien twil kien imexxi din il-knisja li issa saret parroċċa, kien qiegħed jitlob il-permess li jaħtru Kappillan u jeżentah milli jidħol għall-konkors.

It-talba tal-Arcisqof Pace ġiet mgħoddija lill-Kongregazzjoni tal-Konċilju (li llum hija l-Kongregazzjoni għall-Kleru fis-Santa Sede) u l-Kardinal Isodoro Verga, Segretarju tal-Kongregazzjoni,⁵ irrisponda l-petizzjoni nhar is-26 ta' Settembru 1891, biex jagħti lill-Isqof Pace s-setgħa li jappunta lil Xerri bħala Kappillan ta' San Ġiljan.⁶ Fl-10 ta' Ottubru 1891, Xerri ġie appuntat bħala l-ewwel Kappillan. Dan ġie rrapportat fil-gazzetta *L'Ordine* fit-18 ta' Ottubru, fejn Xerri ġie kkongratulat u fejn ingħataw id-dettalji tal-pussess li kellu jsir dakħinhar stess fit-tlieta ta' wara nofsinhar fil-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan. Għal din l-okkażjoni, Dun Ĝużepp Xerri, Vigarju Kurat, talab il-ħbieb u l-poplu biex jonorawh bil-preżenza tagħhom.⁷ Il-pussess ingħata mill-Vigarju Ĝenerali u Kantur tal-Katidral, Mons. Ĝużeppi Mercieca b'delega tal-Arcisqof Pace. Bħala xhieda Xerri għażel lil Dun Karm Vella u l-Avukat Frangisku-Saverju Borg Olivier.⁸

Xerri jidher jiffirma l-ewwel darba bħala Kappillan fir-registro tal-magħmudija fil-15 ta' Ottubru 1891, fejn hu mniżżejjel bħala, *parrochus*. L-ġhażla ta' Xerri ma kienitx biss ġest ta' apprezzament tal-Isqof fil-konfront ta' dan is-saċċerdot ħabrieki, iżda saret b'konvinzjoni li ma kienx hemm persuna aktar adattata għal din il-kariga għajnej Dun Ĝużepp.

Dun Ġiljan Zammit: L-Akbar Kollaboratur ta' Xerri

Il-parrokatt ta' Dun Ĝużepp Xerri huwa wieħed mill-iqsar fl-istorja tal-parroċċa. Madankollu kien wieħed ta' ħidma bla waqfien. Hekk kif Xerri ġab fuq saqajha l-knisja u l-komunità ta' San Ġiljan meta fl-1849 intbagħha iwettaq ħidma pastorali f'San Ġiljan, kompla jagħmel tul il-parrokatt tiegħu. Xerri għamel dan bl-ġħajnejna sfiqa ta' Dun Ġiljan Zammit, saċċerdot

żagħżugħ li għammed huwa stess, u li kellu jsir mhux biss l-aktar kollaboratur strett tiegħu tul il-parrokat, iżda wkoll dak li assistieh fil-passaġġ tiegħu għall-ħajja ta' dejjem, l-eżekutur tat-testment tiegħu kif ukoll is-suċċessur tiegħu bħala Kappillan ta' San Ġiljan.

Dun Ġiljan kien iben ġlormu Zammit u Aloysia Borg. Twieled f'San Ġiljan fit-22 ta' Jannar 1870 u tgħammed fil-Knisja Viċi Parrokkjali ta' San Ġiljan mill-Viči Parroku Xerri. ġlormu Zammit kien magħruf bħala, *Glormu tal-fjuri* li kien joqgħod fi Triq l-Imrabat f'dar li ġgib l-isem, *Hieronymus*, li għadha hemm sal-lum. Zammit għamel l-istudji tiegħu fil-privat, u wara kompla l-istudji tiegħu fil-Liceo. Imbagħad daħal l-Università fejn kien student fil-Fakultà tat-Teoloġija għas-snin 1891-1895.⁹

Dun Ġiljan Zammit.

Fis-6 ta' Jannar 1885, iż-żagħżugħ Ġiljan Zammit beda jagħti s-servizz tiegħu bħala kjeriku fil-Knisja Parrokkjali ta' Stella Maris f'Tas-Sliema. Hemmhekk baqa' jservi sas-17 ta' Mejju 1886, meta fuq struzzjoni tal-Amministratur Apostoliku Mons. Fra Antonio Maria Buhagiar OFM Cap., beda jagħti s-servizzi tiegħu fil-Viči Parroċċa ta' San Ġiljan. Huwa kien mitlub biex jagħti attenzjoni speċjali lit-tagħlim tad-duttrina.

Il-Kjeriku Zammit inxteħet b'rūħu u b'ġismu għall-ħidma fil-Viči Parroċċa, u aktar tard il-Parroċċa ta' San Ġiljan. Xerri ħalla f'idejh it-tagħlim tad-duttrina, ħaġa li huwa baqa' jmexxi sal-1897. Iżda barra minn hekk, fuq talba ta' Xerri, Zammit ha f'idejh l-inkarigu li jiġbor il-fondi għall-manutenzjoni tal-Knisja ta' San Ġiljan u kien ukoll jistinka u jirsisti biex tirnexxi l-festa titulari tal-parroċċa.

Id-dar tal-ġenituri ta' Dun Ġiljan Zammit fi Triq Birkirkara bl-isem Hieronymus.

Id-Djaknu Ġiljan Zammit kien ordnat saċerdot fit-23 ta' Diċembru 1893. L-ordinazzjoni saret fil-Konkatidral ta' San ġwann il-Belt, mill-Isqof Pietro Pace. Huwa cċelebra l-ewwel quddiesa solenni tiegħu fil-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan nhar il-Milied tal-istess sena. Kien l-ewwel saċerdot tal-Parroċċa ta' San Ġiljan u sab ruħu assistent ta' Kappillan anzjan.

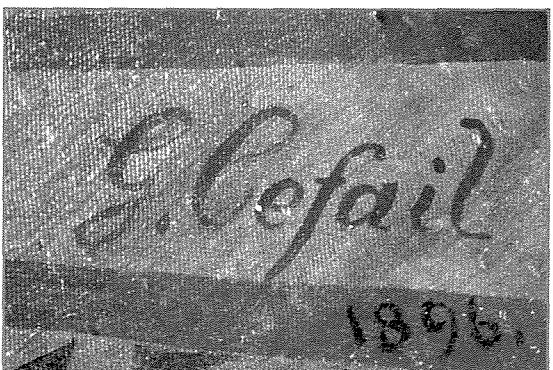
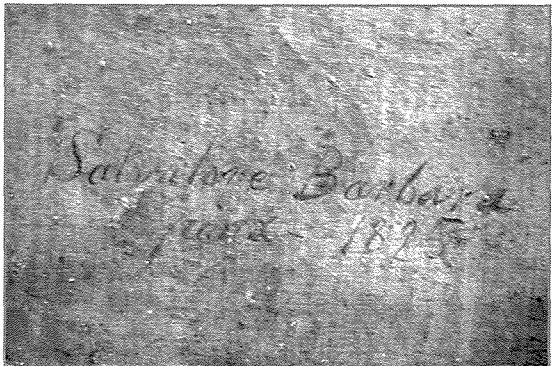
Tkabbir, Tagħmir u Tisbieħ tal-Knisja

Fil-bidu ta' dan il-parrokat, il-knisja reggħet tkabbret għal kif nafuha issa, biż-żieda ta' żewġ artali lateral i-oħra ddedikati lill-Madonna tar-Ružarju u San Ĝużepp. L-aktar żewġ ritratti antiki li wieħed jista' jsib ikkonservati fis-sagristija tal-knisja, huma fil-fatt żewġ ritratti li juru lill-ħaddiema qed jiftu wieħed mill-artali ġodda, fil-preżenza tal-Kappillan Xerri, liebes is-suttana.

Komplietukolltkun mogħnijab' xogħlijiettal-arti, għamarau oggettiliturgiċi. Sors importanti għal din il-ħidma huwa ktieb ta' kontijiet u spejjeż jew *libro esito tal-Amministrazione della Procura della Veneranda Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*.¹⁰ Il-prokura hekk imsejha, *tal-lampier* kienet tkun il-prokura li tieħu ħsieb il-binja tal-knisja u dak kollu li jinsab ġewwa fiha u kienet tissejja ġhekk għaliex il-prokuratur tal-knisja kellu bħala l-ewwel obbligu tiegħu li jkun żgur li l-lampier quddiem Ģesù Sagamentat kellu ż-żejt neċċesarju biex jibqa' mixxgħul. Dan il-ktieb għandu fih kontijiet ta' din il-prokura parrokkjali mill-1895 sal-1904 u ta' xi snin oħra. Dan hu għalhekk manuskritt ta' tagħrif prezjuż li jagħtina stampa ċara tal-ħajja parrokkjali ta' dak iż-żmien, il-protagonisti li taw is-sehem tagħhom b'risq il-knisja tant għal qalbhom, ismijiet ta' artisti u artiġjani li tawna opri ta' arti li sal-lum ma konniex nafu fiċ-ċert minn ħadimhom u informazzjoni oħra li tixxhet dawl ġdid fuq numru ta' affarijiet li sa ftit snin ilu ma konniex nafu bihom. Jekk wieħed iqabbel id-data tal-aħħar ma' dik tal-bidu tal-parrokat tal-Kappillan Bugelli (it-tielet Kappillan wara Xerri u Zammit) jinduna li hemm biss perjodu ta' ġumes ġranet bejnha u bejn l-aħħar annotazzjoni ġo dan il-ktejjeb ta' kontijiet. Ninsabu għaldaqstant certi li l-kitba fl-ewwel 31 paġna ta' dan il-ktieb ta' kontijiet hija ta' Dun Ġiljan Zammit. Zammit inħatar prokuratur tal-knisja parrokkjali b'effett mill-15 ta' Ottubru 1895 biex jakkwista lura biċċa art minn tal-knisja li kienet intifet. Wara transazzjoni li saret fit-22 ta' Marzu 1897, Dun Ġiljan akkwista biċċa art mhux ħażin biex titkabbar is-sagristija tal-knisja parrokkjali.¹¹

Tul il-parrokat ta' Dun Ĝużepp Xerri saru dawn l-opri fil-knisja:

Fl-1896 saru żewġ niċċeċ skulturati fil-ġebel. Fit-8 ta' Marzu tkallu għaxar liri, tnax-il sold u sitt xelini lil "Mro V. Muscat per due nicchie di pietra e scultura di dette".¹² Dawn iż-żewġ niċċeċ għadna narawhom sal-lum fuq in-naħha ta' wara tal-knisja u llum jilqgħu fihom l-istatwi ta' Santa Tereża u ta' Sant'Antnin. Fuq in-naħha ta' wara tas-salib li nsibu fuq in-niċċeċ hemm imnaqqxa s-sena li fihom saru: 1896. Il-libro esito jagħtina tagħrif ukoll fuq ix-xogħol ta' dekorazzjoni li sar fuq dawn in-niċċeċ u oħrajn fil-knisja għaliex fit-13 t'Awwissu tal-istess sena, Filippo Muscat tkallas is-somma ta' tliet liri u tnax-il xelin għall-induratura u ż-żeġbha taz-zokklu ta' niċċa. Dan tal-aħħar rega' tkallas is-somma ta' żewġ niċċeċ oħra fis-26 t'April 1897.

Firem tal-artisti fuq il-kwadri ta' San Ĝużepp (Salvatore Barbara 1894), Sant'Anna (Salvatore Barbara 1895) u tal-Madonna tar-Rużarju (Giuseppe Cefail 1896) juruna li dawn tptitru fil-parrokat ta' Dun Ĝużepp Xerri.

Ewkaristija ghall-adorazzjoni tal-fidili. L-isem ġirandola jalludi ghall-fatt li l-bieba ta' dan it-tabernaklu ddur dawramejt. Din il-ġilandra, hija waħda mill-isbaħ eżempji ta' tronijiet Ewkaristiċi skulturati fl-injam (u indurati bid-deheb) li nsibu f'dawn il-gżejjer. Saret minn Ĝużeppi Manicolo. Fuqha wieħed isib skrizzjoni li taqra: "HAEC AEDICVULA COEPTA ET PERFECTA EST AERE COLLATICIO IOSEPHO XERRIO CVRIONE IOSEPHO MANICOLO AVCTORIBUS 1893" [Din l-opra kienet mibdija, kompluta u mhallsa mill-ġbir tas-Saċerdot Ĝużeppi Xerri u nħadmet minn Ĝużeppi Manicolo fl-1893]. Din l-iskrizzjoni tista' tagħti lil

Annotazzjoni fl-imsemmi reġistru li saret fl-4 ta' April 1896 tgħidilna li thallset issomma ta' tliet liri lil Giuseppe Cefail għall-kwadru tal-Madonna tar-Rużarju għall-artisti lateral i-ġdid li kien sar fuq il-lemin tal-knisja, qrib l-artisti il-maġġur. Cefail, li kellu l-bottega tiegħu f'numru 60, Strada San Marco l-Belt, kien midħla tal-Knisja ta' San Ĝiljan. Tant hu hekk li fl-istess sena ġie afdat ukoll bir-restawr ta' erba' kwadri oħra li għalihom thallas lira fit-22 t'Awwissu, minbarra li ħadem ukoll il-kwadru tal-Madonna tal-Qalb Imqaddsa ta' Ĝesù.¹³ Fl-1894 u l-1895, Salvatore Barbara lesta wkoll il-pittura ta' żewġ kwadri għall-artisti lateral - dak ta' San Ĝużepp (1894) u dak ta' Sant'Anna (1895).

Minbarra xogħol ta' skultura u pittura, il-knisja żżejnet ukoll bi statwi ġodda tal-kartapesta, fosthom dik tal-Madonna ta' Lourdes. Din giet mogħtija mill-Kavallier Ferdinando Mattei. Ferdinando mexa fuq l-eżempju ta' missieru f'din l-ġhotja li ġħamel lill-Knisja ta' San Ĝiljan. Missieru Salvatore, kien il-benefattur tal-istatwa titulari. Rapport fil-gazzetta, *L'Ordine* tal-25 t'Awwissu 1896 tfaħħar lil Dun Ĝużepp Xerri għall-eżempju tiegħu li theggexx l-aktar persuni sabiex ikunu benefatturi tal-knisja.¹⁴

Opra oħra mill-isbaħ li saret fil-parrokat ta' Xerri hija, il-ġilandra¹⁵ l-kbira li tintrama għall-festa ta' *Corpus Domini* fuq l-artisti il-maġġur.¹⁶ Ĝirandola, hija speċi ta' tabernaklu/tron kbir fejn ikun espost Ĝesù

wieħed x'jifhem li Xerri stess ukoll kellu sehem fix-xogħol manwali fuq din il-ġilandra.

Inbeda wkoll ix-xogħol fuq id-damask tal-knisja, tant li l-ewwel annotazzjoni fir-registru tal-lampier, li ġgib id-data tal-1 ta' Novembru 1896 hija ta' xhieda għall-ħlas ta' lira sterlina u tliet xelini li sar lis-Sur A. Degiorgio għal damask u gallun.

Minbarra opri tal-arti ġodda, tul il-parrokat ta' Xerri sar xogħol biex il-knisja tiġi mogħnija bl-għamara u l-apparat neċċesarju għaċ-ċelebrazzjoni xierqa tas-sagamenti. Biż-żieda tal-artali fil-knisja, kellu jsir apparat liturgiku ġdid għall-ħartali tal-knisja. Għal dan il-ġhan fis-26 ta' Novembru 1895, l-induratur Paolo Bugeja thallas is-somma ta' lira u tmintax-il xelin għall-ħargħiżta ta' sitt għandek u kurċifiss. Fid-9 ta' Ġunju tas-sena ta' wara, Mastru G. Sammut thallas disa' liri u ħmistax-il xelin għax-xogħol tal-injam u l-argentatura ta' tnax-il għandek iehor u żewġ kurċifissi. U erba' xhur wara, f'Ottubru 1896 il-prokura tal-lampier nefqet tnax-il lira oħra f'tanax-il għandek u kurċifissi ieħor tal-injam, liema ħlas sar lill-Mastru Luigi Bugeja. Fi Frar tal-1897, Bugeja thallas il-bilanč ta' erbatax-il lira tal-għandek u erbgħha liri ta' loppa u legju.

Inxtraw ukoll abiti sagri, fosthom tunicelli u pjaneti. Inħietu wkoll purtieri tas-satin biex jitgħattew il-kwadri fir-Randan u l-Ġimgħa Mqaddsa.¹⁷

Pastorali fil-Parroċċa l-Ġdida

Jidher li f'dan iż-żmien il-Parroku Xerri kien assistit minn diversi saċerdoti, fosthom minn Kanonci Karkariżi, fil-quddies li kien isir fil-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan. Ir-registru tal-Prokura tal-Lampier jinkludi ħlasijiet li saru lil saċerdoti għal quddiesa (dik li tissejja, *elemožina*), iżda wkoll għall-pedaggio, għall-vjaġġi/mixi li kienu jagħmlu sabiex jaslu l-Knisja ta' San Ġiljan biex iqaddsu. Fost dawn insibu l-Kanonci tal-Kolleġġjata Elenjana Luigi Debono, li kien iqaddes il-quddiesa tat-8.00 ta' fil-ġħodu, kif ukoll Emmanuele Debono u Guglielmo Grech Ellul. Ma' dawn insibu ħlasijiet lill-Kanonku Franco Borg Olivier u s-saċerdoti Giuseppe Camilleri u Melchiorre Formosa. Insibu wkoll ħlasijiet ta' ħmistax-il xelin għal ħames vjaġġi bil-karrozzin minn Haż-Żebbuġ għal San Ġiljan li thallu lis-Saċerdot, V. Callus fit-23 ta' Ġunju 1896.

Il-Kappillan Xerri xtaq ikabbar u jferrex il-kult lejn is-Santissimu Sagament fil-parroċċa

Il-ġilandra maħduma minn Gużeppi Manicolo fl-1893. Din is-sena din ġiet irrestawrata mill-kumpanija Prevarti, fuq inizjattiva tal-Kappillan Dun Claude Portelli.

l-ġdida. Għaldaqstant, imqanqal kif kien bil-ħeġġa li jagħmel dan, talab lill-Arcisqof Pietru Pace sabiex jikkonsidra li japprova statut tas-sodalità li kellu l-intenzjoni li jwaqqaf fil-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan u sabiex jiddikjara l-istess sodalità bħala mwaqqfa kanonikament. Din it-talba saret nhar id-9 ta' April 1895 u ġiet ipprezentata dakinhar stess mis-Sacerdot Ġiljan, li nistgħu nassumu li kien l-istess Dun Ġiljan Zammit. L-approvazzjoni tal-Kurja Veskovili għat-twaqqif tas-Sodalità tas-Santissimu Sagament u l-istatut tal-istess sodalità nghata nhar l-ewwel ta' Ĝunju 1895 mill-Kanonku Kantur, Gużeppi Mercieca, Vigarju Ĝenerali tad-Djoċesi.¹⁸

L-eżempju u l-karità mal-proxxmu ma kinitx nieqsa fil-parroċċa l-ġdida. Fit-8 ta' Lulju 1896 insibu li l-Prokura tal-Lampier tat-is-somma ta' għaxar xelini lill-Vigarju Ĝenerali tad-djoċesi b'risq il-morda bil-kolera fl-Eğittu.¹⁹ Il-ħames epidemija tal-kolera bdiet fl-Asja t'Isfel fl-1881 u baqgħet sejra sal-1896. Fl-Èğittu biss mietu mas-sittax-il elf ruħ fl-1896.²⁰

Il-Vara Titulari ta' San Ġiljan

L-akbar opra ta' arti ta' valur sentimental li saret fi żmien li Xerri kien Kappillan ta' San Ġiljan hija bla dubju ta' xejn il-vara titulari ta' San Ġiljan. L-att notarili li bih sar il-ftehim dwar statwa titulari għall-Knisja ta' San Ġiljan huwa ddatat 19 ta' Ottubru 1892. Quddiem in-Nutar Michele Luigi Casolani, dehru Dun Gużepp Xerri, il-Benestant Salvatore Mattei, li ta' min ngħidu kien twieled u għex fil-Belt Valletta (u allura kien biss villeġġjant f'San Ġiljan), u l-Artist Carlo Darmanin – Senglean imma li kien residenti fi Strada Rjali San Gużepp, il-Hamrun. Permezz ta' dan l-att il-partijiet iddiċċi raw illi s-Sur Mattei kien għamel donazzjoni lill-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan tas-somma neċċessarja sabiex biha tīġi kkummissjonata statwa tal-qaddis titulari għall-knisja. Il-kappillan kien acċetta d-donazzjoni tas-Sur Mattei u t-nejn qablu li din kellha ssir mis-Sur Karlu Darmanin li kien acċetta l-kummissjoni li kellha ssir skont buzzett/mudell li kien digħà tlesta u li qablu fuqu l-partijiet konċernati. Il-vara kellha tiswa s-somma ta' sitta u għoxrin lira sterlina. Fl-ēżekuzzjoni tax-xogħol, speċjalment fir-rigward tal-poża, il-proporzjon u l-kuluri, Darmanin kellu joqgħod għad-direzzjoni ta' perit/mgħallem imqabbad mill-Kappillan u minn Mattei. L-istess Xerri u Mattei kellhom jaqblu fuq persuna li kellhom jieħdu ħsieb l-induratura tal-istatwa, li għalhekk ma saritx minn Darmanin stess. L-istatwa kellha tkun twila sitta piedi, u kellha titlesta u tīġi konsenjata lill-Kappillan Gużeppi Xerri D.D., sa mhux aktar tard mill-1 ta' Awwissu 1893, flimkien ma' certifikat mill-Perit imqabbad li x-xogħlijet kien saru kif miftiehem. Il-kuntratt sar fir-residenza estiva tas-Sur Mattei; 36, Strada Rjali (Triq il-Kbira) quddiem ix-xhieda Agostino Zerafa (kummerċjant) u s-Surgent tal-Pulizija Eżekuttiva, Giuseppe Montreal.²¹

Il-vara twasslet lejn il-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan b'pompa u festa kbira mill-Ġiljaniżi u l-vileġġjanti ta' San Ġiljan fil-lejl tat-13 t'Awwissu 1893. Dan il-fatt kien irrapportat fil-gazzetta, *L'Ordine* tal-14 t'Awwissu 1893. F'dan l-artiklu-l-Editur isemmix-xogħol kbir li kien qed isir fil-knisja taħt id-direzzjoni tad-Djaknu Ġiljan Zammit. Jgħid ukoll li l-knisja kienet ġiet iddekorata riċentement permezz ta' stazzjonijiet tal-Via Sagra li kienew ġew irreggalati lill-knisja mis-Sur Francesco Micallef u li ġew maħduma mis-Sur Giuseppe Sammut mill-

Belt Valletta. Il-ġurnal jikkummenta li hekk, ftit ftit, kienet qed tīgi armata b'dak kollu neċċesarju l-Knisja Parrokkjali ġdida ta' San Ġiljan, taħt it-tmexxija u ż-żelu tal-“inkomparibbli Kappillan ir-Reverendu Dr Dun Ĝużepp Xerri, saċċerdot mudell u kurat li kif mistħoqq igawdi mis-simpatija u r-rispett tal-parruccāni tiegħu u ta' kull min għandu l-pjaċir li javviċinah”.²²

Ir-registru ta' kontijiet tal-prokura tal-lampier jagħtina xhieda ta' relazzjoni li kienet stabbiliet ruħha bejn il-Ġiljaniżi u Karlu Darmanin, li tahom l-aktar opra artistika għal qalbhom: l-istatwa titulari. Darmanin baqa' jaħdem għall-Knisja ta' San Ġiljan. Kif għedna aktar 'il fuq, fl-1896, lesta l-istatwa devota tal-Madonna ta' Lourdes.²³ Jidher li dan l-istatwarju famuż fit-teknika tal-kartapesti, kien jiġi jżur il-knisja meta kien qed jaħdem xi opra tal-arti għaliha. Għal dan il-ġhan il-Prokura kienet thallaslu trasport permezz ta' karozzin.²⁴ Fi Frar tal-1896 jidher li Darmanin żar il-knisja, filwaqt li min kien qed jikteb l-annotamenti f'dan il-ktejjeb ta' kontijiet (Dun Ġiljan Zammit bħala Prokuratur tal-knisja) uža l-istess servizz ta' trasport biex iżur lil

Darmanin xahar wara. F'dan iż-żmien Darmanin kien qed jagħmel xi xogħol ta' żebgħa fuq kurċifiss li għalihi thallas is-somma ta' erba' xelini fit-8 t'April.²⁵

Jidher ukoll li fil-parrokat ta' Xerri saret niċċa għall-istatwa titulari. Fit-22 ta' Marzu 1897, il-Prokura tal-Lampier ħallset lis-Sur G. Galea s-somma ta' lira sterlina u erba' xelini għall-ħiegħ tal-bieba tan-niċċa ta' San Ġiljan, filwaqt li fl-1 ta' April ħallset is-somma ta' tliet liri u ħames xelini lill-Mastrudaxxa G. Bonello għax-xogħol ta' injam tan-niċċa u xogħlijiet oħra.

San Ġiljan mill-ġdid Titular

Kif rajna f'edizzjonijiet ta' *Lapsi* li għaddew, meta San Ġiljan wasal biex isir parroċċa, ix-xewqa tal-poplu jidher li kienet li t-titular jerġa' lura għal San Ġiljan Ospitalier u Konfessur. Id-devvozzjoni lejn dan il-qaddis kienet bdiet fi ħdan din il-knisja kważi 300 sena qabel u din tat l-isem lil dawn l-inħawi. Għaldaqstant San Ġiljan reġa' sar it-titular tal-knisja minnflok Marija Mtellgħa s-Sema. Xhieda ta' dan huwa mhux biss il-kummissjoni ta' vara titulari ġdida li tirraffigura lil San Ġiljan Ospitalier, iżda t-tkabbir tal-kwadru titulari ta' San

A. Cusset/Or Photo

S. Ġiljanu L-Ospitalier

Il-vara ta' San Ġiljan, hekk kif harġet minn taħt idejn Karlu Darmanin fl-1893. Tidher hawnhekk fuq santa msejħha 'taċ-ċikwejra'!

*It-titular tal-Knisja Parrokkjali ta' San
Giljan, xogħol Antonio Catalano tal-1596 u
mmodifikat minn Giuseppe Cefail fl-1894.*

Dan huwa l-istess artist li semmejna aktar qabel, u li pitter it-tila ghall-ortal il-ġdid tal-Madonna tar-Rużarju. Cefail kien artist attiv fl-aħħar nofs tas-Seklu XIX. Ma nafu xejn dwaru għajr li kellu l-istudju tiegħu f'Nru 60, Strada San Marco, il-Belt Valletta. Ha sehem fl-esibizzjoni ta' Londra tal-1886 fejn esibixxa żewġ kwadri: *Il-Mewt ta' Santu Wistin u Elija l-Profeta*.²⁶ Fil-Knisja ta' San Giljan insibu tliet kwadri oħra ffirmati minn dan l-artist. L-ewwel tnejn digħi semmejniehom, filwaqt li t-tielet huwa marbut intimament ma' Dun Ĝużepp Xerri għaliex huwa ritratt (*portrait*) tal-Kappillan Xerri stess li huwa ffirmat u mhux ddatat. Dan jinsab fis-sagristija tal-knisja u ġie mħolli lilha mill-istess Dun Ĝużepp fit-testment tiegħu.²⁷

Milli nafu l-modifikazzjoni tal-kwadru kienet l-ewwel kummissjoni li Cefail kelli għall-Knisja ta' San Giljan, u li dan sar ffit snin wara t-twaqqif tal-parroċċa u sena wara l-wasla tal-vara titulari fil-knisja. Il-fatt li l-firma saret f'Awwissu, turina li probabbilment dan tqiegħed f'postu għall-okkażjoni tal-festa titulari ta' San Giljan. Il-fatt li l-kwadru ġie mmodifikat, huwa bizzejjed sabiex naslu għall-konklużjoni li dan kien l-istess kwadru li sa mill-1596 kien ivvenerat fuq l-ortal il-maġġur tal-Knisja ta' San Giljan. Ĝie mmodifikat biex iġib l-istess qies tal-kwadru tal-Assunzjoni tal-Verġni Marija (it-tnejn iġibu l-qies ta' 335 x 89cm), u li l-probabbiltà kbira saret prospettiva ġdida għaliha fl-1855 (meta sar il-kwadru l-ġdid ta' Falson).

Il-Festa ta' San Giljan

Sa mill-1877 insibu li l-festa ta' San Giljan ġiet iċċelebrata kemm ġewwa l-knisja u kemm b'mod estern. Ĝewwa l-knisja l-mužika kienet taħt id-direzzjoni tas-Surmast Malfiggiani. Barra saret il-mixegħla, logħob tan-nar, il-ġostra u marċi mill-Banda Nazionale Vincitrice²⁸ u baned mill-Furjana u minn Birkirkara.²⁹ Il-poplu attenda bi ħġaru.

Ġiljan, li kien twarrab, minħabba li ħadlu postu dak tal-Assunzjoni mpitter mill-artist Antonio Falson fl-1855 (u li ġie rregalat lill-knisja mill-Prokuratur tagħha, Dr Michele Parnis M.D.).

Ritratti bikrin tal-knisja f'dan iż-żmien juru littitħar ta' San Giljan kif nafuh illum. Skrizzjoni li nstabet fuq wara tal-kwadru meta kienet qed tiġi rrestawrata l-volta artistika tal-Knisja l-Antika ta' San Giljan (proċess li ġie fi tmiemu fl-2003 u li matulu l-kwadru titulari kelli jinqala' minn postu) taqra: "Gius. Cefail RESTAURØ E MODIFICÒ 21/8/94".

Dan huwa l-istess artist li semmejna aktar qabel, u li pitter it-tila ghall-ortal il-ġdid tal-Madonna tar-Rużarju. Cefail kien artist attiv fl-aħħar nofs tas-Seklu XIX. Ma nafu xejn dwaru għajr li kellu l-istudju tiegħu f'Nru 60, Strada San Marco, il-Belt Valletta. Ha sehem fl-esibizzjoni ta' Londra tal-1886 fejn esibixxa żewġ kwadri: *Il-Mewt ta' Santu Wistin u Elija l-Profeta*.²⁶ Fil-Knisja ta' San Giljan insibu tliet kwadri oħra ffirmati minn dan l-artist. L-ewwel tnejn digħi semmejniehom, filwaqt li t-tielet huwa marbut intimament ma' Dun Ĝużepp Xerri għaliex huwa ritratt (*portrait*) tal-Kappillan Xerri stess li huwa ffirmat u mhux ddatat. Dan jinsab fis-sagristija tal-knisja u ġie mħolli lilha mill-istess Dun Ĝużepp fit-testment tiegħu.²⁷

Jidher għalhekk li l-Ġiljaniżi digħi kienet kien dawru l-ħsieb dwar il-bidla fit-titular, għalkemm tibqa' l-possibilità li f'dan iż-żmien kien jicċelebraw żewġ festi. Nafu li l-festa ta' Santa Marija baqgħet tigi cċelebrata fil-knisja saħansitra wara t-twaqqif tal-parroċċa, minn informazzjoni li wieħed isib fl-istess registry tal-prokura tal-lampier. Madankollu l-wasla tal-vara titulari fl-1893 u t-tqegħid mill-ġdid tat-titular fl-1894 żgur li komplew qajmu l-entuż-jażmu għall-festa ta' San Ġiljan.

Fil-parrokat ta' Xerri jidher li l-festa kienet digħi bdiet tigi cċelebrata bil-kbir. Dan jixhdu l-kontijiet tal-festa ta' San Ġiljan li saret fit-30 t'Awwissu 1896, imniżżla fir-registry ta' kontijiet tal-imsemmija prokura. Dawn huma maqsuma f'żewġ sezzjonijiet: festi ta' ġewwa u festi ta' barra.

Fuq ġewwa jidher li kien isir it-tridu. F'din is-sena l-Predikatur mistieden kien is-Sacerdot V. Callus. Dan ingħata l-ħlas ta' tħalli xel il-xel in għal dan u l-Prokura ħallsitlu wkoll l-ispejjeż marbuta mat-trasport bil-karozzin. Thallset ukoll is-somma ta' għaxar xelini lil-ċertu A. Borg għat-transport ta' monsinjur, li nassumu li kien mistieden minn Xerri biex imexxi l-festa. Dawn il-kotba tal-ispejjeż jagħtuna wkoll stampa ta' kif il-predikaturi kien jkunu ospitati. Milli jidher kien isir trattament żgħir għall-mistednin. Fis-sena 1896 dan jikkonsisti minn hobż, gallettini, ġelu u ma setax jonqos ukoll flixxun brandy. Ir-rendikont jagħtina saħansitra l-ismijiet ta' dawk li ħawru l-ħobż.³⁰

Il-mužika tat-tridu kienet titmexxa minn Alberto Vella, li jidher minn dawn l-imsemmija registry li kien il-Maestro di Cappella residenti tal-Knisja ta' San Ġiljan. Alberto Vella kien iben Giuseppe Vella, li għal 42 sena shah kien il-Maestro di Cappella tal-Katidral u tal-Konkatidral. Fl-1888, bil-permess tal-Isqof, Giuseppe daħħal jgħinuh lit-tfal tiegħi: Alberto, Luigi u Paolo, it-tlieta organisti u kompożituri tajbin. B'hekk Alberto kien jgħin fil-cappelli di musica mmexxija minn missieru.³¹ Alberto Vella kien jidderiegi l-mužika mhux ġewwa San Ġiljan biss imma anke fil-madwar. Fis-snin 1908, 1912, 1923, 1927 u 1928 ġabbat fil-festa tal-Madonna tas-Sacro Cuor ġewwa Tas-Sliema. Miet f'din il-lokalità fid-29 ta' Lulju 1931, fl-età ta' 65 sena.³²

1896	Reporto	Spese
Opere per la Santa Messa de San Giuliano Ospitale che debbu luuza il-10 Giugno 1896		16.4.96
Per la Festa nella Chiesa		
Pagato a Mr. Schmidl per fatto di soffitta con Pagaro al Rev. Mr. Brabu per la piaza del Neder Banchetta per sette Paes	14	
Pagato al Rev. Mr. Belli per la musica del teatro Pagato al Rev. Mr. Karré per la musica della Festa	18	
Pagato ad Mr. Progħi cass per Marzogħi	1	
Pagato al Org. G. Vassallo per una o levarri di cera	3.5	
Pagato a Mr. Umana per assistenza	10	
Pagato ad A. Borg per assistenza	2	
Decorazione del pubblico dell'illuminazione pubblica a cera	6	
Brandy etc	4.5	
Borad ad A. J. Scialfa per pane de Pagnata a Mr. Belli per pane de	5.5	
Pagato a Mr. Bonello per bracciante de Operario Queso per la Santa Messa	1	
Pagato a Domenico Ġorġi per illuminazione 17.4	10	
Quaranta canti e tralpato	1	
Cole fuu facendo	1	
Pastiera fuu facendo	1	
Pagato a Domenico Saliba per il pastoreddi fuu 17.4	1	
Pagato a Mr. Grech per fritto e pasto di mare	1	
Tattele	1	
Pagato a J. Camilleri per assistenza	1	
Pagato al Org. Brabu per assistenza	1	
Brandy etc	10.4	
Pagando per trasporto de pastura 17.4	5.5	
Pagato a Carmelo Opizio per due quattro den fiori	17.4	
Pagato a Mr. Bonello per varie della band del pastoreddi	5	
Pagato a Mr. Bonello per varie della band del pastoreddi	17.4	

Spejeżez tal-festa ta' San Ġiljan 1896, hekk kif imniżżla fir-registry tal-Prokura tal-Lampier.

Filwaqt li jidher li Xerri u Zammit kellhom fiduċja fis-Surmast Vella biex imexxi u jorganizza l-mužika waqt is-sena liturgika kollha, jidher li kieni jipreferu li għal lejlet u nhar il-festa titulari, iqabbdu lill-*Cappella Nani*. Il-prova ta' dan tinsab fis-sors imsemmi fejn naraw li Vella kien jiġi mqabba għat-tridu tal-festa filwaqt li l-*Cappella Nani* kienet tmexxil-l-mužika mad-dħul tal-liturgija tal-festa.³³ Għall-festa tal-1896, il-Prokura ħallset is-somma ta' għaxar liri lis-Surmast Antonio Nani għall-mužika tal-festa. Din l-ammirazzjoni għas-surmastrijiet Nani, Dr Paolo u Antonio, missier u iben, hija riflessa f'dawn il-kontijiet fejn jingħatalhom it-titlu ta' *Maestro*, filwaqt li Vella, fl-ebda annotazzjoni minn madwar 70, mhu msejjah b'dan it-titlu imma sempliċiment b'signore. Id-differenza fil-ħlasijiet bejn iż-żewġ *cappelli* hija wkoll sinjifikattiva.

Il-festa esterna tal-1896 kienet tinkludi l-illuminazzjoni tat-toroq, logħob tan-nar u l-ġostra. F'dan iż-żmien it-toroq ta' San Ġiljan kienu għadhom jitkebbsu bid-dawl tal-imsieba tal-pitrolju, kif kienu d-djar tal-Ġiljanizi.³⁴ Għaldaqstant fil-festa l-faċċata tal-Knisja Parrokkjali u t-toroq tal-madwar kienu mixgħula għall-okkażjoni minn persuna mqabba għal tal-apposta, bil-fjakkli u t-tazzi taż-żejt. Fl-1896, il-Prokura tal-Lampier ħallset lil certu Carmelo Agius is-somma ta' għaxar liri u għaxar xelini "per illuminazioni". Ma' dawn thallsu l-ispejjeż ta' xelin u ġumes soldi għall-fjakkli vojta u t-trasport tagħhom; xelin, sold u nofs għall-ftajjel, u għaxar xelini għaż-żejt/għall-grass għall-fjakkli.³⁵

Fl-1896 gew mistiedna jipparteċipaw fil-festa tliet baned, bi tnejn minnhom ikunu l-Banda *Prince of Wales* u l-Banda *Duke of York*. L-ewwel banda hija llum magħrufa bħala l-*King's Own* tal-Belt u biddlet l-isem tagħha diversi drabi fl-istorja, fejn fost l-ismijiet insibu: *La Nazionale Vincitrice*, u *HRH The Prince of Wales' Band*. Meta l-Princep ta' Wales sar Re tar-Renju Unit fl-1901, il-Banda biddlet l-isem tagħha għal *King's Own* wara li għamlet talba formal.³⁶ Ironikament, it-tieni banda msemmija, il-Banda *Duke of York*, illum ġgib l-isem, *Prince of Wales Own* tal-Birgu. Għas-servizz ta' dawn il-baned thallsu s-somma ta' erba' liri lil G. M. Galea għall-Banda *Prince of Wales* u żewġ liri u għaxar xelini lil G. Merilli għall-Banda *Duke of York* rispettivament. Interessanti wkoll li mal-ispejjeż tal-festa esterna ta' din is-sena nsibu ħlas ta' sitt xelini għall-karozzin "per Sig Hare".³⁷ F'dawn is-snin is-Surmast Alfred Hare kien qed imexxi l-Banda *Duke of York* tal-Birgu³⁸ u għalhekk il-Ġiljanizi ħallsu wkoll għat-trasport tas-surmast ta' din il-banda.

Il-logħob tan-nar ukoll ma kienx nieqes. F'din is-sena thallsu lira u tmintax-il xelin lil Damiano Felice għall-porvli tal-isparar; lira u sebgħa xelini lil certu V. Grech għall-manifattura u t-trasport ta' martaletti; tħallx il-xelini u sitt soldi "per bombe e gass" u tliet liri u għaxar xelini lil Carmelo Spiteri "per due giochi di fuoco". Thallset ukoll is-somma ta' żewġ xelini u disa' soldi għall-għassa waqt it-trasport tal-porvli.

Il-logħba tal-ġostra, logħba li tibqa' sinonima mal-festa ta' San Ġiljan illum, tmur lura ħafna snin, saħansitra meta kienet tiġi cċelebrata b'mod estern il-festa ta' Santa Marija. Fl-1896 thallsu ġumes xelini għall-armar tal-arblu tal-ġostra, għaxar xelini għall-kiri u t-trasport tal-bnadar li kieni jitqiegħdu fuq l-arblu u tmien xelini għall-banda. Il-ħoss tal-banda żgur li kien ikompli joħloq atmosfera festiva f'xatt il-baħar fil-ġurnata sħuna t'Awwissu li fiha

kienet tiġi cċelebrata l-festa. Il-premju għar-rebbieħ kien jammonta għal erbatax-il xelin.

Dan kollu jurina li tul il-parrokat ta' Xerri, il-festa kienet digà mħawra bl-elementi kollha li jsawru festa Maltija u kienet issir b'serjetà u b'solennità.

Festi Matul is-Sena

Jidher li minbarra l-festa titulari, fost il-festi li baqgħu jsiru fil-knisja f'dan iż-żmien, kien hemm dik tal-Axxenzjoni, jew kif inhi magħrufa popolarment – Lapsi. Din il-festa kienet issir digà fl-1634, hekk kif kien osserva l-Vigarju Kapitulari, Salvatore Pontremoli fil-viżta pastorali tiegħu fil-knisja fil-jilali ta' San Ġiljan fil-Parroċċa ta' Birkirkara. Aktar minn 260 sena wara, il-festa għiet icċelebrata fil-Knisja ta' San Ġiljan magħrufa popolarment b'dan l-isem, Ta' Lapsi. Għal din l-okkażjoni l-predikaturi kienu s-Sacerdoti G. Busietta (1896) u G. Tabone (1897).

Alberto Vella kien iħabbat ukoll għall-festa tal-qaddisin kollha, tat-tifikira tal-erwieħ mejtin fit-2 ta' Novembru, fil-Milied, l-Ewwel tas-Sena (*Te Deum*), fl-eżercizzi tar-Randan (fejn insibu li daqq żewġ motetti fl-1896 li għalihom thallas erba' xelini), fil-festa tal-Via Crucis, il-Ġimgħa l-Kbira, il-Qalb ta' Ĝesù, Sant'Antnin, l-Assunta (li għamlet żmien bħala titular tal-knisja), u l-Madonna tar-Rużarju.

Fl-1896, insibu wkoll nota ta' ħlas li sar mill-prokura tal-lampier lis-Surmast Vella għall-mutett fis-26 ta' April. Dan kien jaħbat it-tielet Hadd fuq l-Għid il-Kbir. Nafu li l-festa tal-Patroċinju ta' San Ġużepp kienet tiġi cċelebrata fil-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan fit-tielet Hadd fuq l-Għid minn thollija li għamel Xerri wara mewtu. Madankollu dan il-ħlas jista' jikkonfermalna li xi forma ta' festa lil San Ġużepp kienet teżisti digħi fi żmien il-parrokat ta' Dun Ġużepp.

Festa oħra li baqgħet issir kienet dik ta' Sant'Anna fis-26 ta' Lulju.

Il-Mewt u d-Difna

Fil-5 ta' April 1897, il-Prokura tal-Lampier ġall-set lill-Kappillan Xerri s-somma ta' erba' liri għall-kiri ta' sena ta' mezzanin fi Triq Lapsi (numru 3), kif ukoll għaxar xelini u tliet soldi għal żewġ prietki u quddiesa. Dan jurina li sa ftit ġimġħat qabel mewtu Dun Ġużepp kien għadu attiv. Prova oħra li huwa kien għadu fuq saqajh f'April 1897, wieħed isibha fir-registru parrokkjali tal-magħmudijiet, fejn wieħed jista' jara li Xerri għammed għall-aħħar darba fit-23 tax-xahar,³⁹ b'kuntrast mar-registru taż-żwieġ fejn Xerri jidher qed ibierek l-aħħar żwieġ fil-21 ta' Frar.⁴⁰

Madankollu, jidher li sal-bidu ta' Ĝunju Dun Ġużepp kien agunija. Xerri miet fid-9 ta' Ĝunju 1897 fis-sagħtejn ta' filgħodu d-dar stess, fl-età ta' 73 sena. Ĝie assistit minn Zammit (saċċerdot li għammed huwa stess), li amministralu s-sagħra tal-qrar u l-vjatku solenni fit-2 ta' Ĝunju u d-dilka tal-morda fit-8 ta' Ĝunju. Indifen wara quddiesa *praesente cadavere* li għiet icċelebrata fil-knisja parrokkjali l-ġħada stess, f'qabar proprjetà tiegħu⁴¹ taħt il-presbiterju mgħottxi b'lapiġa tal-irħam li tinkludi l-arxa personali tiegħu u epitaffju

miktub minnu stess.⁴² L-epitaffju bil-Latin jaqra kif ġej (skont rikostruzzjoni li saret mill-Prof. Horatio Caeser Roger Vella fl-2012 bi preparazzjoni għar-restawr li sar fuqha):

“Ġużeppi Xerri,
Duttur tat-Teologija Sagra,
ha ħsieb li titkabbar din l-ewwel knisja
f'dan ir-rahal ta' San Ġiljan.
Ftit qabel mewtu,
huwa pprepara u waqqaf għalihi innifsu dan il-qabar.
Intom, tal-istess raħal bħali,
itolbu lil Alla għall-paċi ta' ruħi.
Miet fid-9 ta' Ĝunju, 1897, ta' 73 sena”.

Il-mewt tal-Kappillan Xerri ġiet imħabba f'La Gazzetta di Malta fil-11 ta' Ĝunju, fejn ġie rappurtat li l-parruccani ta' San Ġiljan laqgħu b'dispjaċir kbir it-thabbira tal-mewt tar-Ragħaj tagħhom. Il-gazzetta tkompli billi tfaħħar lil Xerri għaż-żelu tiegħi għas-salvazzjoni tal-erwieħ. Tghid li kien iddedikat bis-shiħi għall-kura tal-merħla afdata lilu u mimli ħlewwa u affabilità lejn kulħadd. Il-parruccani tiegħi kienu mimlija stima u affeżżjoni lejh u sabu fi missier u benefattur.⁴³

Habib anonimu tal-Kappillan Xerri minn San Ġiljan ippubblika eloġju għall-Kappillan Xerri fil-gazzetta lokali, *L'Ordine*.⁴⁴ F'dan l-eloġju, jagħti fil-qosor il-ħajja ta' Xerri u jfaħħar

*It-tubru
armat
għall-funeral
ta' Dun
Ġużepp Xerri
fil-Knisja
Parrokkjali
ta' San Ġiljan
f' Ĝunju 1897.
Ritratt li
qed jidher
bil-kortesija
ta' Richard
Ellis Archive
Malta.*

il-merti u d-doni ta' dan is-sacerdot li jgħid li San Ġiljan intgħażel għalih mill-Mulej bħala l-għalqa sabiex jaħdem fiha u jiżra' l-qamħ. Ifaħħar lil Dun Ĝużepp għall-ħidma li għamel biex jipprovdi għall-knisja li kienet nieqsa minn kolloks, ħafna drabi billi daħħal idejh fil-but. Fl-aħħar isemmi l-parrokat ta' Dun Ĝużepp u jgħid li jekk Xerri ħademet meta kien semplicejment saċerdot jew Viċi Parroku, bħala Kappillan Xerri ħademet u stinka aktar u aktar għall-merħla afdata f'idejh u sabiex jgħammar il-parroċċa l-ġdida b'dak kollu li kellha bżonn. L-awtur tal-eloġju jgħid li Xerri kien mudell għal kappillani oħra tant li sħabu kienu ġatru president tagħhom. Madankollu f'Jannar 1897 marad u minn dak iż-żmien ipprepara ruħu għall-mewt.⁴⁵

Fir-registru ta' kontijiet tal-prokura tal-lampier insibu xi spejjeż assoċjati mal-funeral ta' dan l-ewwel Kappillan. Dawn ġew imniżżla fir-registru fil-31 ta' Lulju 1897 u jinkludu ħlas ta' xelin u sitt soldi għall-baċil li gie użat fil-quddiesa tal-funeral, ħlas ta' seba' xelini u disa' soldi lil Dun Ĝużepp Camilleri "per agonia," ħlas ta' lira u għaxar xelini lil diversi saċerdoti għas-sehem tagħhom fil-funeral u ħlas ta' lira u ġumes xelini li sar lil Carmelo Gauci għal taraġ tal-injam li ntuża waqt id-difna fil-qabar.⁴⁵

Thollija

Fl-aħħar testament tiegħi,⁴⁶ bid-data tat-8 ta' Ottubru 1896, u li sar quddiem in-Nutar Michele Luigi Casolani, il-Kappillan Xerri esprima x-xewqa tiegħu li ma' mewtu jsirlu funeral modest imma deċenti b'quddiesa kantata u libra "presente cadavere" fil-ġurnata li fiha l-katavru tiegħu jiġi ttrasportat fil-knisja u fl-ewwel, it-tieni, it-tielet, is-seba', u t-tletin ġurnata wara mewtu. Il-quddiesa kellha tiġi cċelebrata fuq l-artal il-maġġur tal-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan fejn il-katavru kelliu jiġi deposit f'qabar imħejji taħt lapida tal-irħam quddiem l-istess artal.⁴⁷ Għall-ispejjeż marbutin mal-funeral, il-Kappillan Xerri ħalla s-somma ta' 25 lira sterlina li kellhom jittieħdu mill-eżekutur tal-wirt u jiġi utilizzati għal dan il-ġhan. Il-bilanċ li kien jifdal, l-Eżekutur kelliu jittrasferi f'elemożina sabiex permezz tiegħu jsir quddies għal ruħ Xerri fuq l-istess artal maġġur. Apparti dawn il-flus, Xerri ħalla wkoll 25 lira sterlina oħra sabiex bihom l-Eżekutur iħallas l-elemożina għal tant quddies lett li kelliu jingħad għal ruħu fuq l-artal il-maġġur (dan minflok art fil-post imsejjah, *Ta' Skak l-Aħmar* u magħrufa popolarment bħala *Ta' Bubxita*, li Xerri kien indika bħala piż għal dan il-ġhan f'testment precedenti⁴⁸). Dan il-quddies kelliu jiġi cċelebrat mill-Eżekutur stess jew minn saċerdoti oħrajn magħżula minnu.

Jidher li dawn id-dispożizzjonijiet ma kenu fil-ħsieb originali ta' Xerri, għaliex f'testment iddatat 4 ta' Ĝunju 1883, Xerri ħalla struzzjonijiet biex il-katavru tiegħu jindifen fil-Knisja Parrokkjali u Insinji Kolleġġjata ta' Birkirkarka, u hawn kellhom isiru wkoll il-quddies għal ruħu u l-quddiesa kantata bil-ministri u kant tal-libra fl-anniversarju tal-mewt tiegħu. Ma' dawn kelliu jiżdied il-quddies lett. Għal dan kollu huwa ħalla s-somma ta' mhux aktar minn 500 skud Malti.⁴⁹

Xerri waqqaf ukoll legat ta' quddiesa kantata b'suffraġu għal ruħu bil-libra li kellha ssir kull sena "in perpetuo" fl-anniversarju tal-mewt tiegħu. Permezz ta' dan it-testment waqqaf ukoll legat għal quddiesa kantata bil-paniġieru ad unur u glorja ta' San Ĝużepp, li kellha

tiġi cċelebrata kull sena fil-festa tal-patroċinju tal-qaddis, fit-tielet Hadd tal-Ġħid. L-ispiża annwali ta' żewġ liri b'risq dawn iż-żewġ quddiset u panigierku ġew imposti bħala piżi perpetwu fuq dar numru 15, f'Triq Birkirkara ġewwa San Ġiljan. Din is-somma kellha tiġi rtirata kull sena mir-rappreżentant leġġitimu tal-Knisja Parrokkjali ta' San Ġiljan. Xerri ħalla struzzjonijiet čari għal dan il-ġħan. Għalhekk iddispona li bħala l-ewwel dmir tiegħu, l-Eżekutur tat-testment kelli jippreżenta nota f'dan ir-rigward lir-reġistru pubbliku. Fil-każi li dan kien indispost għal xi raġuni jew oħra, dan l-obbligu kelli jgħaddi f'idejn l-eredi tiegħu li kellhom jippreżentaw din in-nota fi żmien sena mill-mewt tal-qarib tagħhom lir-reġistru taħ�t piena li jitilfu kull beneficiċju hekk kif imniżżejjel fit-testment jekk ma jsegwux din id-dispożizzjoni. Il-persuna fil-pussess tad-dar imsemmija kellha l-obbligu li tgħaddi f'idejn l-amministratur ta' din il-fundazzjoni fir-residenza tiegħu s-somma ta' żewġ liri kull sena mill-anqas tliet xhur qabel id-data tal-anniversarju tal-mewt ta' Xerri.

L-imħabba ta' dan is-sacerdot għall-parrocċa u l-knisja li huwa mexxa għall-parti kbira minn ħajtu ġiet riflessa fit-testment tiegħu, fejn Xerri ħalla lill-knisja kull ħaġa li kien introduċa u seta' jintroduċi fid-dar fejn kien jirrisjedi (independentament mill-valur tal-oġgett), kif ukoll is-somma ta' 25 lira sterlina sabiex bihom jinxtrara ostensorju ġdid tal-fidda għar-relikwi tal-Patrun San Ġiljan. Ma' dawn il-beni, Xerri żied ukoll erba' opri tal-arti li kienu fil-pussess tiegħu: kwadri ta' valur (tal-bidu tas-Seklu XVII) li kienu jirrapreżentaw: *L-Erbgħa Dutturi tal-Knisja, Il-Profeta Isaija, San Pietru u San Frangisk* u magħħom ritratt impitter tiegħu stess u żewġ relikwarji f'gwarniċi indurati bid-deheb. Dawn kollha kellhom jitwaħħlu fis-sagristija l-ġdidha tal-knisja parrokkjali meta kien lest ix-xogħol ta' tkabbir tagħha. Il-Kappillan Xerri saħansitra ftakar fis-Sagristan tal-knisja, Giuseppe Mallia, li ħallielu s-somma ta' sitt liri sterlini b'kundizzjoni li dan jibqa' jaqdi l-knisja sal-mewt ta' Xerri.

Il-qalb karitatevoli tal-ewwel Kappillan ta' San Ġiljan hija evidenti fl-aħħar testament tiegħu fejn ftakar f'dawn l-istituti ta' karită: l-Istitut *Piccole Suore* tal-Hamrun, il-Konservatorju San Frangisk t'Assisi tal-Hamrun magħruf bħala, l-Istitut Fra Diegu, il-Konservatorju tas-Sorijiet tal-Bon Pastur f'Hal Balzan, u l-Konservatorju San Ġużepp tal-Hamrun.

Dan it-testment huwa prova tar-relazzjoni speċjali bejn Xerri u Dun Ġiljan Zammit, kif semmejna aktar qabel. Il-Kappillan xwejjah ħalla rużetta tal-iż-żmerald, żewġ stejjel irrakkmati, żewġ irkieket tal-bizzilla, librerija tal-kewba u diversi kotba (uħud minnhom li kienu jittrattaw it-Teologija) li kienu jinsabu f'din il-librerija lil Zammit. L-istima ta' Xerri lejn Zammit kienet tali li ħatra wkoll eżekutur tat-testment tiegħu b'fiduċja sħiħa li l-istess Dun Ġiljan ikompli jassistih fil-kura tal-Parrocċa ta' San Ġiljan sa mewtu "nel modo lodevissimo in cui egli ha cio' fatto negli scorsi anni".⁵⁰ Jidher li dan il-ħsieb ġie f'moħħi Xerri aktar qrib mewtu, għaliex fit-testment tal-1883 dan kien innomina lill-Kanonci tal-Kapitlu Elenjan Dun Giovanni Bugeja D.D. u Dun Ignazio Micallef bħala eżekuturi tat-testment tiegħu.⁵¹ Kien fil-fatt fl-1892, meta San Ġiljan sar parrocċa u Xerri Kappillan, u meta Ġiljan Zammit kien għadu biss Kjeriku li Xerri nnominah bħala Eżekutur tat-testment tiegħu.⁵²

Riferenzi:

- ¹ A(rkivju) P(arrokkjali) S(an) Ġ(iljan), Bapt. II, f. 1, n. 1.
- ² APSG, Matr. I, f.1, n.1.
- ³ WINSTON L. ZAMMIT, *Dun Ĝużepp Xerri D.D. (1823-1897). L-Ewwel Kappillan ta' San Ġiljan*, Malta 1997.
- ⁴ A(rchbishop's) A(rchives) M(alta), Canc., XV, SG, f. 97.
- ⁵ Ara: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bverga.html>
- ⁶ AAM, Canc., XV, SG, f. 97.
- ⁷ *L'Ordine*, 18.X.1891.
- ⁸ AAM, Canc., XV, SG, f. 95v-96.
- ⁹ WINSTON L. ZAMMIT, *Il-Kappillan Dun Ġiljan Zammit D.D. (1870-1909). Mitt Sena Minn Mewtu, f'Lapsi* (Awwissu 2009), 13-18.
- ¹⁰ A(rkivju) S(an) Ġ(iljan), *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 1-31.
- ¹¹ WINSTON L. ZAMMIT, *Il-Kappillan Dun Ġiljan Zammit D.D. (1870-1909). Mitt Sena Minn Mewtu, f'Lapsi* (Awwissu 2009), 13-18.
- ¹² ASG, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 1-31.
- ¹³ MARIO BUHAGIAR, *Kwadri tal-Pittura fil-Knejjes tal-Kuncizzjoni u Ta' Lapsi, f'San Ġiljan Mitt Sena Parrocċa 1891-1991*, Stanley Fiorini (Editur), Malta 1992, 195-6, 200.
- ¹⁴ *L'Ordine*, 25.XIII.1896.
- ¹⁵ Ġilandra: hekk kif tissejjah minn ħafna. Hija varjant fonetiku-ortografiku tal-kelma, ġirandola li għandha l-istess tifsira. Fil-Lingwistika dan it-tibdil fil-konsonanti jissejjah, Metatesi. Dan jiġi b'mod naturali bejn żewġ konsonanti, – f'dan il-każ bejn żewġ likwid, r u l – li jpartu posthom sabiex il-kelliem ikun jista' jlossen il-kelma b'aktar kumdit u b'inqas sforzi.
- ¹⁶ Tagħrif li wieħed isib fuq plakka mwaħħla fuq wara tal-istess ġilandra.
- ¹⁷ ASG, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 1-31.
- ¹⁸ ASG, Kopja vera tat-talba għat-twaqqif ta' Konfraternità tas-Santissimu Sagrament f'San Ġiljan (9 ta' April 1895).
- ¹⁹ ASG, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 4.
- ²⁰ J.N. HAYS, *Epidemics and Pandemics. Their Impacts on Human History*, California 2005, 303-314.
- ²¹ N(otarial) A(rchives) V(alletta) Not. Michele Luigi Casolani Ms697/17 No. 36 (19.x.1892) pp.444-448.
- ²² *L'Ordine*, 14.VIII.1893.
- ²³ Ibid, 25.VIII.1896.
- ²⁴ ASG, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 2.
- ²⁵ Ibid.
- ²⁶ MARIO BUHAGIAR, *Kwadri tal-Pittura fil-Knejjes tal-Kuncizzjoni u Ta' Lapsi, f'San Ġiljan Mitt Sena Parrocċa 1891-1991*, Stanley Fiorini (Editur), Malta 1992, 183-213.
- ²⁷ NAV, Not. M.L. Casolani R.25/695 (4.x.1896).
- ²⁸ Illum din il-banda ġgħib l-isem, King's Own. Għandha s-sede tagħha fi Triq ir-Repubblika, il-Belt Valletta.
- ²⁹ *L'Ordine*, 31.VIII.1877.
- ³⁰ ASG, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 5.
- ³¹ JOSEPH VELLA BONDIN, *Il-Mužika ta' Malta fis-Sekli Dsatax u Għoxrin*, Malta 2000, 83-86.
- ³² WINSTON L.ZAMMIT, *Il-Mužika tal-Knisja fil-Festa, f'Parroċċa Madonna tas-Sacro Cuor Sliema* (Lulju 2003) 33.
- ³³ ASG, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 5-29.
- ³⁴ STANLEY FIORINI - SALV MALLIA, *Aspetti Soċċali ta' San Ġiljan: 1900-1939, f'San Ġiljan Mitt Sena Parrocċa 1891-1991*, Stanley Fiorini (Editur), Malta 1992, 96.
- ³⁵ ASG, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 5.

- ³⁶ King's Own Band Club (on-line): <http://www.kingsownband.org.mt/kingsownband/history.asp> [5 Mejju 2010]
- ³⁷ ASČ, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 6.
- ³⁸ JOSEPH GRECH, *Il-Kažini tal-Baned ta' Malta u Ghawdex. Standardi, Bandalori u Faċċati*, Malta 2001, 37.
- ³⁹ APSČ, Bapt. II, f.84, n.279.
- ⁴⁰ APSČ, Matr. I, f.21, n.39.
- ⁴¹ APSČ, Def. II, n. 181.
- ⁴² *L'Ordine*, 19.VI.1897.
- ⁴³ *La Gazzetta di Malta*, 11.VI.1897.
- ⁴⁴ *L'Ordine*, 19.VI.1897.
- ⁴⁵ ASČ, *Libro Esito: Amministrazione della Procura della Ven. Lampade della Chiesa Parrocchiale di San Giuliano*, 10.
- ⁴⁶ Il-Kappillan Xerri ġħamel erba' testamenti tul ħajtu. L-aħħar wieħed, li sar min-Nutar Michele Luigi Casolani fl-1896, jirrevoka l-oħrajn kollha.
- ⁴⁷ Jidher li Xerri stess kien ħejja din il-lapida qabel mewtu u din saret bejn l-1892 u l-1896, għaliex l-aħħar testament tiegħi jirreferi ġħaliha filwaqt li dak li sar fl-1892 (NAV, Not. Michele Luigi Casolani 110-128 (26. iii.1892)), Xerri halla s-somma necessarja sabiex din issir mill-Eżekutur tat-testment tiegħi.
- ⁴⁸ NAV, Not. Michele Luigi Casolani 110-128 (26.III.1892).
- ⁴⁹ NAV, Not. Cristoforo Frendo 960 – 976 (4.VI.1883).
- ⁵⁰ NAV, Not. Michele Luigi Casolani R 25/695 (4.X.1896).
- ⁵¹ NAV, Not. Cristoforo Frendo 960 – 976 (4.VI.1883).
- ⁵² NAV, Not. Michele Luigi Casolani 110-128 (26.III.1892).